

PER UNA EDUCACIÓ EN LLIBERTAT

BARCELONA I L'ESCOLA
1908-1979

PER UNA EDUCACIÓ EN LLIBERTAT

**BARCELONA I L'ESCOLA
1908-1979**

**PER UNA EDUCACIÓ EN LLIBERTAT.
Barcelona i l'escola. 1908-1979**

Autors

Marc Andreu
Pilar Benejam
Cèlia Cañellas
Marc Cuixart Goday
Jordi Feu i Gelis
Valeria Giacomoni
Paola Lo Cascio
Albert Pérez-Bastardas
Ana Pérez-Muelas
Pere Solà i Gussinyer
Rosa Toran
Francesc Vilanova

Coordinació

Antoni Nicolau Martí

Coordinació editorial

Anna Molina i Castellà

Revisió lingüística i traducció

Teresa Bladé

Disseny gràfic

Albert Navarro

Tractament d'imatge

Xavier Parejo i Soler

Edita

Ajuntament de Barcelona. Institut de Cultura
El Born Centre de Cultura i Memòria

**Consell d'Edicions i Publicacions de
l'Ajuntament de Barcelona**

Jordi Martí Grau, Joan Subirats Humet, Marc
Andreu Acebal, Gemma Arau Ceballos, Águeda
Bañón Pérez, Marta Clari Padrós, Núria Costa
Galobart, Laura Pérez Castaño, Jordi Rabassa
Massons, Joan Ramon Riera Alemany, Pilar Roca
Viola, Edgar Rovira Sebastià i Anna Giralt Brunet

Directora de Comunicació

Águeda Bañón

Directora de Serveis Editorials

Núria Costa Galobart

Impressió

Litografia Rosés, S.A.

© de l'edició: Ajuntament de Barcelona, 2021

© dels textos: els autors

© de les imatges: vegeu els corresponents peus
d'imatge

*S'han fet totes les gestions possibles per identificar
els propietaris dels drets d'autor. Qualsevol error o
omissió accidentals s'han de notificar per escrit als
editors i es corregiran en edicions posteriors.*

*Queda prohibida la reproducció total o parcial
d'aquesta publicació sense el permís exprés dels
editors, en els termes marcats per la llei.*

ISBN 978-84-9156-312-9
DL B 22079-2020

Direcció de Serveis Editorials
Passeig de la Zona Franca, 66
08038 Barcelona
Tel. 93 402 31 31

barcelona.cat/barcelonallibres
barcelona.cat/barcelonacultura
barcelona.cat/elbornculturaimemoria

EL BORN CCM

PER UNA EDUCACIÓ EN LLIBERTAT

**BARCELONA I L'ESCOLA
1908-1979**

Antoni Nicolau Martí (coord.)

**Ajuntament
de Barcelona**

ÍNDEX

09

**Per una educació en llibertat.
Barcelona i l'escola. 1908-1979**

Antoni Nicolau Martí

19

**BARCELONA I L'ESCOLA
PÚBLICA: UN LLARG
RECORREGUT**

Paola Lo Cascio

49

**EL PRESSUPOST
EXTRAORDINARI DE CULTURA
DE L'AJUNTAMENT DE
BARCELONA DE 1908**

Alfred Pérez-Bastardas

73

**ESCOLA PÚBLICA I ESCOLA
PRIVADA A BARCELONA:
UN SEGLE DE COMPLEXITAT**

Marc Andreu Acebal

93

**COEDUCACIÓ AL SEGLE XX:
AVENÇOS I RETROCESSOS**

Cèlia Cañellas i Rosa Toran

113

**ESCOLA I LLENGÜES
VEHICULARS A BARCELONA
(1901-1979)**

Francesc Vilanova

131

**LA PETJADA DE FRANCESC
FERRER I GUÀRDIA
I L'ESCOLA MODERNA**

Ana Pérez-Muelas López

143

**ELS ATENEUS POPULARS
I LA LLUITA PER
L'HEGEMONIA CULTURAL**

Pere Solà i Gussinyer

157

**GODAY I ELS GRUPS ESCOLARS
A BARCELONA, 1916-1936**

Marc Cuixart Goday

171

**LA REVOLUCIÓ I EL CONSELL
DE L'ESCOLA NOVA UNIFICADA**

Valeria Giacomoni

183

**L'ESCOLA FRANQUISTA I
L'ENSINISTRAMENT IDEOLÒGIC**

Jordi Feu i Gelis

201

**LA LLUITA PER UNA EDUCACIÓ
EN LLIBERTAT I LA REFORMA
DE LA FORMACIÓ DEL
PROFESSORAT**

Pilar Benejam Arguimbau

215

VERSIÓN EN CASTELLANO

CASA DE COMIDA

CASA DE COMIDA

MINA

VINO

Per una educació en llibertat. Barcelona i l'escola. 1908-1979

Antoni Nicolau Martí

Historiador. Comissari
del projecte

El llibre que teniu entre les mans és un producte coral fruit de la documentació i la reflexió d'un conjunt d'autors i autores que ens han brindat la possibilitat de compartir una manera d'entendre el paper de l'educació en la conformació històrica de la Catalunya contemporània.

Resseguir la història dels models educatius d'una societat és resseguir-ne la història política. Els diferents grups socials que han exercit el poder en diferents etapes històriques han generat un model educatiu propi. En el cas de la història de Catalunya, i en general d'Espanya, s'ha produït una incapacitat secular de crear un model d'ensenyament públic de qualitat i suficientment robust i socialment consensuat per aguantar els canvis polítics.

És probable que, entre els molts factors que poden ajudar a explicar el fracàs d'Espanya com a estat contemporani i sobretot de la seva estructuració política i territorial, hi tingui un paper molt important la incapacitat de construir un model educatiu fort, uniforme i de qualitat.

Reflexionar sobre els models educatius, doncs, és reflexionar sobre la història política i sobre la capacitat d'una societat per dotar-se dels instruments necessaris per garantir el seu èxit econòmic, polític i social com a col·lectivitat. Aquest és l'exercici que es proposa amb aquesta publicació.

El llibre s'emmarca en el conjunt d'iniciatives que es realitzen al voltant de l'exposició homònima que es presenta a El Born, Centre de Cultura i Memòria a partir de l'abril de 2021.

El propòsit de l'exposició és fer una presentació i una reflexió entorn del projecte de Pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908 i del debat sobre educació obert a la ciutat arran de la seva aprovació a la Comissió de Cultura de l'Ajuntament aquell mateix any. Com tota reflexió, aquesta partia d'una pregunta:

Fotografia pàgina anterior:
Joc infantil de «saltar i parar».
Detall. 1898-1902. Ramon Faraudo
Cortells, Arxiu Fotogràfic de
Barcelona

AL PASSEIG DE SANT JOAN

Dibuix de Josep Costa,
Picador, *Al passeig de Sant Joan*, publicat a *La Esquella de la Torratxa*. 1908. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

ens interessava conèixer fins a quin punt els principis establerts en el model educatiu per part dels regidors republicans i catalanistes el 1908 havia estat un model d'èxit i s'havia convertit en un referent. Es tractava, en definitiva, de reivindicar la proposta, contrastar-la amb els altres models desenvolupats durant el segle xx i, a partir d'aquestes dades, fer una reflexió sobre l'estat de l'educació avui a Catalunya en relació amb el model expressat.

Aquest llibre, doncs, està lligat a l'exposició, però alhora s'ha concebut com un producte en si mateix. Els diferents articles que conté ens proposen una revisió dels continguts de la proposta municipal de 1908.

A partir dels articles del llibre i dels treballs realitzats per a l'exposició, podem avançar que la resposta a la pregunta que ens havíem plantejat sembla que és positiva: el model educatiu proposat el 1908 va ser innovador i necessari. Efectivament, el Pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908 esdevingué un punt d'arribada que es convertí en referent en els diferents intents de renovar la política educativa al llarg del segle. Els principis d'educació lliure i universal, laica, en llengua catalana i amb coeducació sense distinció de sexes, així com la professionalització dels educadors i educadores, o la qualitat en l'arquitectura escolar, constituïren un programa que podríem qualificar de veritablement revolucionari pel que fa a la seva capacitat de subvertir l'ordre establert i de trencar les barreres fixades pels sectors que s'havien ocupat de l'ensenyament fins aquell moment.

Aquells regidors republicans marcaren el que avui en diríem el full de ruta de les reformes educatives de la Catalunya contemporània.

Com és conegut, l'experiment de 1908 va acabar malament, amb desercions importants, debats molt virulents, cessaments, dimissions i acords anul·lats, i ben aviat es produïren els fets de la Setmana Tràgica, que finalitzaria amb la repressió més contundent viscuda fins aleshores i l'assassinat, entre d'altres, d'un cèlebre pedagog: Francesc Ferrer i Guàrdia.

El problema va raure en el fet que una part de la societat catalana no estava preparada per a una reforma d'aquell abast. El pes i la influència de l'Església catòlica, que amb canvis i adaptacions de tota mena seguia marcant el ritme del model ideològic del país, en seria una de les raons fonamentals, però no l'única. En aquest tema, com en tants d'altres, la burgesia catalana es va mostrar amb les

seves contradiccions més punyents. Les classes dominants de Catalunya, amb els industrials i propietaris agraris al capdavant, volien i dolien; creien que havien d'encapçalar una reforma general del model social per tal de construir una societat moderna al servei dels seus interessos, però els feia por la puixança de les ideologies d'esquerres, dels grups revolucionaris; i, com tantes altres vegades, la burgesia catalana va preferir defensar els seus interessos de classe i posar fre a unes reformes que podien posar en dubte l'estat de les coses des del punt de vista social.

En realitat, els intents seriosos de fer una reforma de l'educació a Espanya es poden comptar amb els dits d'una mà. Tal com ens recorda Paola Lo Cascio en aquest mateix llibre, el primer fou l'impulsat pels liberals a mitjan segle XIX. L'anomenada llei Moyano va ser el primer intent d'articular un sistema públic d'educació; però, com tantes altres vegades, va fer curt. La manca de dotacions pressupostàries importants i el fet d'atorgar als ajuntaments la responsabilitat de l'educació infantil sense proveir-los de mitjans són alguns dels indicadors que mostren que des del poder no s'estava prenent seriosament la necessitat d'articular un sistema fort d'educació nacional per bastir un país modern.

L'ensenyament públic, doncs, amb algunes excepcions, era de molt mala qualitat i, a més, arribava encara a pocs nens i nenes del país. Davant d'aquest buit, l'Església catòlica enfortí cada dia més el seu rol en l'educació i, en pocs anys, es convertí en un dels grans proveïdors de serveis educatius a la població i, per tant, en un dels principals agents de control ideològic. Al mateix temps, ja des del darrer quart del segle XIX, s'anaven succeint propostes i experiències de models d'educació alternativa des de posicions més progressistes i populars. Així tenim des de la Institución Libre de Enseñanza a Madrid o el moviment dels ateneus populars a Catalunya, que el professor Pere Solà analitza en aquest volum, fins a molts altres projectes de renovació pedagògica, nascuts sempre des de la iniciativa privada, com ara l'Escola Moderna impulsada per Francesc Ferrer i Guàrdia, que hem volgut posar en relleu en aquest llibre amb l'article d'Ana Pérez-Muelas.

Des d'inicis del segle XX, l'Ajuntament de Barcelona i alguns altres ajuntaments del país havien començat a impulsar iniciatives amb tímides reformes. Però, entre el 1907 i el 1908, l'anomenada Solidaritat Municipal que governava l'Ajuntament de Barcelona, formada per regionalistes i republicans, formulà un programa coherent i seriós de reforma educativa. Un programa que se cenyia a

la ciutat de Barcelona, però que ben aviat va ser objecte de l'atenció de les forces polítiques i socials arreu del país. Un programa que fixava un conjunt de propostes que, amb els anys, s'havien de convertir en el referent de les reformes educatives.

El debat suscitat pel projecte va ser molt intens, potser dels primers debats polítics públics en què ningú no en quedà al marge. Cal dir que fou el bisbe i, darrere d'ell, tota l'Església els qui s'oposaren amb més força al projecte des del primer moment. Tal com han recollit la professora Paola Lo Cascio i Alfred Pérez-Bastardas en les pàgines d'aquesta publicació, la intensitat del debat, els termes emprats per a la desqualificació i les posicions de totes les parts mostren que s'estava subvertint el model educatiu i, encara més, el model social i polític.

Ben aviat les desercions en el bloc de govern de l'Ajuntament es feren evidents. El grup més poderós, la Lliga, fidel als principis cristians de la seva formació i, recordem-ho, als seus principis profundament conservadors en les temàtiques socials, abandonà la proposta, la criticà i la deixà caure, apuntant-se als arguments del bisbe. Però la pinça s'acabà de tancar amb la posició dels radicals de Lerroux, que volien trobar en l'ensenyament en català l'amenaça del domini de la burgesia catalana i que, fidels al jacobinisme que els va fer enfrontar-se tantes vegades a les propostes més progressistes, s'oposaren aferrissadament al projecte de pressupost.

Així les coses, el fracàs del projecte en la seva posada en pràctica va ser ràpid i evident. Però aquest fracàs no el va convertir en un projecte estèril; més aviat al contrari, amb els anys, el Pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908 esdevingué un referent de tots aquells grups que es proposaven realitzar una reforma del sistema educatiu. I, de fet, encara avui estan per resoldre alguns dels elements que el projecte posà sobre la taula fa més de cent anys.

Encara que amb evidents canvis d'orientació, els anys de la Mancomunitat i sobretot de la República foren el període més fructífer de les actuacions en renovació del sistema escolar, especialment a la ciutat de Barcelona. La construcció dels grups escolars, analitzada en aquest volum per Marc Cuixart Goday, n'és un bon exemple, així com ho és la tasca del Patronat Escolar de Barcelona, examinada per Cèlia Cañellas i Rosa Toran en altres publicacions, que fou una clara herència del programa de 1908.

En realitat, pocs han estat els intents seriosos de construir un model educatiu fort, de qualitat i ben articulat a Espanya. Volem insistir que aquest fet és un dels factors que podem identificar en les causes de la impossibilitat de construir un Estat

fort, percebut com el principal proveïdor de serveis i com a marc de convivència acceptat per la gran majoria de la població. De fet, les grans institucions del país, en l'Espanya contemporània, no han estat capaces d'obtenir l'adhesió col·lectiva, i el sistema educatiu no n'ha estat una excepció.

Després del període de la Restauració i de la crisi espanyola finisecular, no serà fins a la Segona República que s'intentarà fer una reforma del sistema educatiu i construir un model educatiu general. Marcel·lí Domingo, com a ministre d'Instrucció Pública, procurà formular les bases d'un nou model, i la influència dels principis que s'havien defensat en el projecte barceloní de 1908 hi era palesa. Però, com és sabut, la Segona República es desenvolupà de manera molt convulsa i no hi havia temps per a grans reformes; en realitat, des de Catalunya es tornà a intentar-ho en temps de guerra amb l'experiència del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), que és analitzada per Valeria Giacomoni en aquestes pàgines.

La victòria dels revoltats sota el comandament del general Franco l'abril de 1939 acabà amb qualsevol intent de construir un model educatiu que fixés les bases de la modernització del país. De fet, les noves autoritats de la dictadura no van esperar ni una setmana a començar la seva repressió, especialment contundent en el cos d'ensenyants, i a formular les bases del nou sistema, totalment subjecte als principis de l'adoctrinament ideològic i sota els preceptes de l'Església catòlica. El professor Jordi Feu ens parla, en aquesta publicació, dels mecanismes del nou règim per intentar adoctrinar la població a partir del sistema educatiu.

Però, fins i tot en el context de la dura repressió política i econòmica de la dictadura, aviat sorgiren algunes tímides iniciatives d'escoles que, de manera individual, realitzaven una tasca educativa innovadora. I, una vegada més, trobem les empremtes dels principis proposats en aquell Pressupost de Cultura de l'Ajuntament de 1908 en aquests intents modernitzadors.

El següent gran intent de construir un model educatiu nacional i més adaptat a les necessitats de la societat contemporània fou la Llei general d'educació impulsada pel ministre Villar Palasí el 1970. Les reformes empreses foren importants i permeteren avançar en una estructura del programa educatiu molt més en sintonia amb les necessitats del moment, però la persistència de la repressió política i ideològica de la dictadura i la força de l'Església i de la patronal de l'educació privada van impossibilitar que es posessin els mitjans per reformar de base el sistema.

Els moviments de renovació pedagògica que es van produir a finals del franquisme i en els anys de la Transició s'inspiraven clarament en els mateixos principis en què s'havien inspirat els regidors de l'Ajuntament el 1908, i en molts casos era així explícitament.

Finalment, esmentarem la llei promoguda per Javier Solana com a ministre d'Educació del primer Govern del PSOE el 1990, ja en plena democràcia, la Llei orgànica d'ordenació general del sistema educatiu (LOGSE). Aquesta llei fixà l'obligatorietat de l'escolarització fins als 16 anys i un cicle no obligatori que anava dels 16 als 18 anys. Al mateix temps, reforçava el caràcter públic de l'educació i reduïa els fons públics dedicats a l'educació religiosa i privada en general. Aquest fet provocà de nou una reacció com mai no s'havia vist de mobilitzacions al carrer dels sectors més conservadors, encapçalats per la CONCAPA (Confederación Católica Nacional de Padres de Familia y Padres de Alumnos), sota la direcció de Carmen Alvear i amb l'activa participació de la Conferència Episcopal amb tots els seus mitjans. Una vegada més, se seguien posant sobre la taula alguns dels preceptes defensats el 1908.

Però la democràcia espanyola tampoc no ha estat capaç de generar un nou model educatiu acceptat de manera generalitzada i, tret d'algunes poques excepcions, hem tingut reformes de les lleis generals d'educació cada quatre anys, i en tot cas sempre que el Govern d'Espanya ha canviat d'orientació política.

Aquesta incapacitat també s'ha traslladat a Catalunya, on tot intent de reforma educativa s'ha centrat en la qüestió lingüística —amb un èxit aclaparador del model d'immersió lingüística—, però ha deixat de banda molts altres aspectes, com el paper de les escoles privades i de les religioses, la segregació per sexe o la integració real de la diversitat a les aules. Assignatures pendents que encara avui generen un intens debat i confrontacions polítiques.

Els articles de Marc Andreu, Francesc Vilanova i Rosa Toran i Cèlia Cañellas ens fan importants aportacions de fins a quin punt molts dels temes plantejats en el debat de 1907-1908 encara estan pendents de resoldre's o no tenen un encaix fàcil en el debat de tot el segle xx i aquest primer quart del segle xxi. Un dels grans temes que ja es va abordar el 1908 i que, com ens recorda Pilar Benejam en aquest llibre, recobra cada dia més importància és la formació i la professionalitat —i, per tant, el tractament econòmic i social— dels educadors i educadores com a pilar bàsic d'una escola i un sistema de qualitat.

Barcelona ha estat al llarg del segle xx un escenari on s'han succeït els assajos per construir un sistema educatiu modern i preparat per formar una ciutadania responsable, capaç de decidir per si mateixa i amb coneixements tècnics per fer front als reptes creixents del sistema productiu, un sistema que contribueixi a reduir la bretxa social i l'exclusió social.

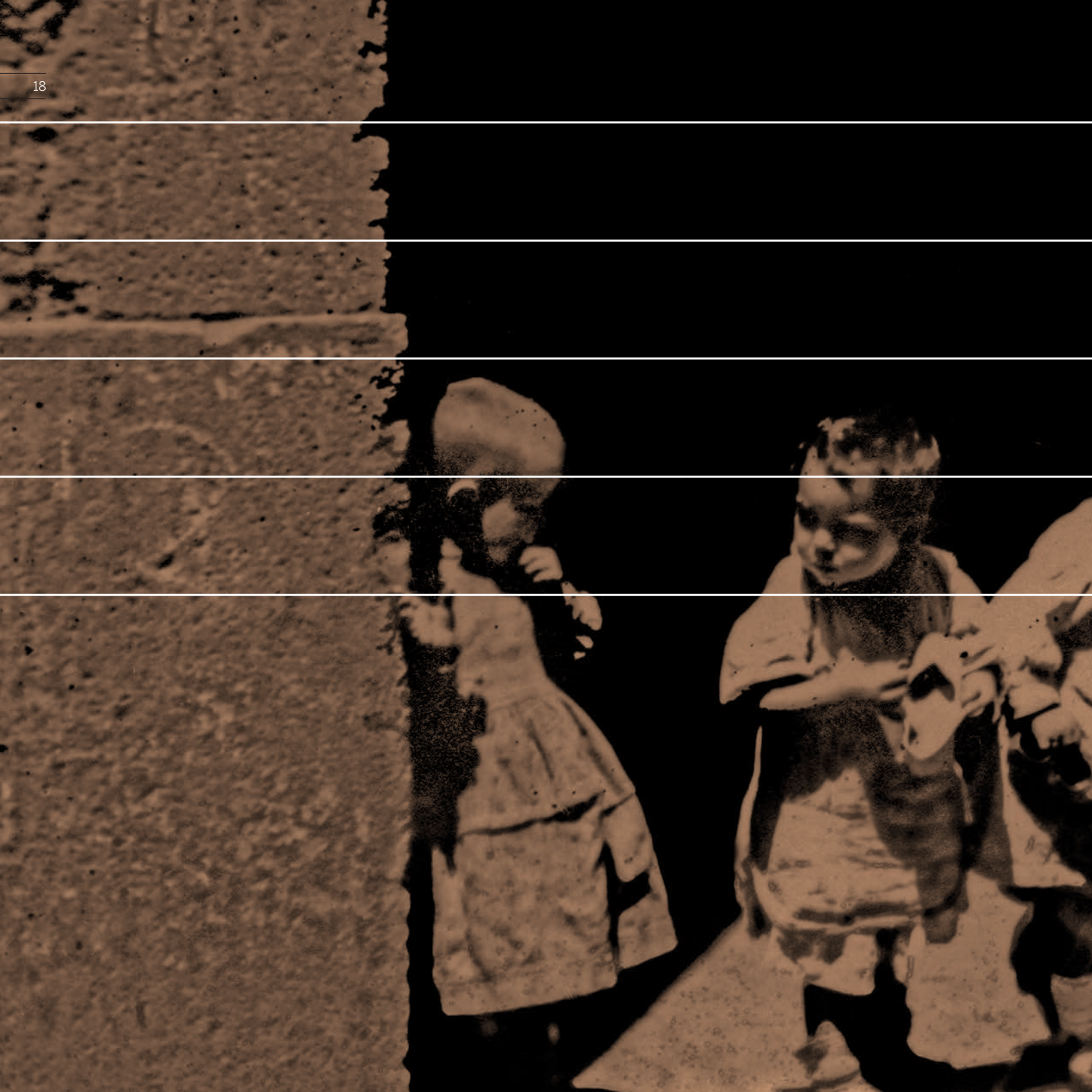
Bona part d'aquestes iniciatives tenen els seus orígens en els moviments de renovació pedagògica que s'inicien a partir de la segona meitat del segle XIX i que precipitaran de manera clara i concisa en el programa fixat per la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona amb l'aprovació del Pressupost de 1908.

Personatges com Francesc Ferrer i Guàrdia, Rosa Sensat, Joan Puig i Elias, Marcel·lí Domingo o Marta Mata són en l'inventari d'aquelles persones que han aportat idees i accions per a la millora de l'educació a Catalunya i a Espanya, però l'acció més anònima de persones que s'han dedicat a l'exercici de la professió de mestre o que, des de l'esfera política, han maldat per renovar les institucions educatives és força més extensa, com ho és el llistat d'iniciatives en el mateix sentit: l'Escola Moderna, les colònies i cantines de l'Ajuntament de Barcelona, l'Escola del Bosc, l'Escola del Mar, els grups escolars, l'experiència de renovació de l'Escola Normal, el Patronat Escolar de Barcelona o el CENU són exemples d'aquesta acció.

Bona part d'aquestes iniciatives i d'aquests personatges han tingut una estreta relació amb el Pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908. Un intent de reforma profunda en un moment dolç de la història política del país que va acabar fracassant per la intransigència política i ideològica, una intransigència que probablement ha fet fracassar tots els intents seriosos de construir un sistema d'educació eficaç.

Val la pena analitzar el punt on som en matèria educativa des d'aquesta perspectiva, fugir del cofoisme que sovint ha presidit la visió que s'ha generat sobre aquests temes i avaluar el paper real que hi han tingut els diferents grups socials. Potser aleshores podrem trobar noves respostes a velles preguntes, o, encara millor, fer noves preguntes a vells problemes per assajar respostes més eficaces.

Setembre de 2020

BARCELONA I L'ESCOLA PÚBLICA: UN LLARG RECORREGUT

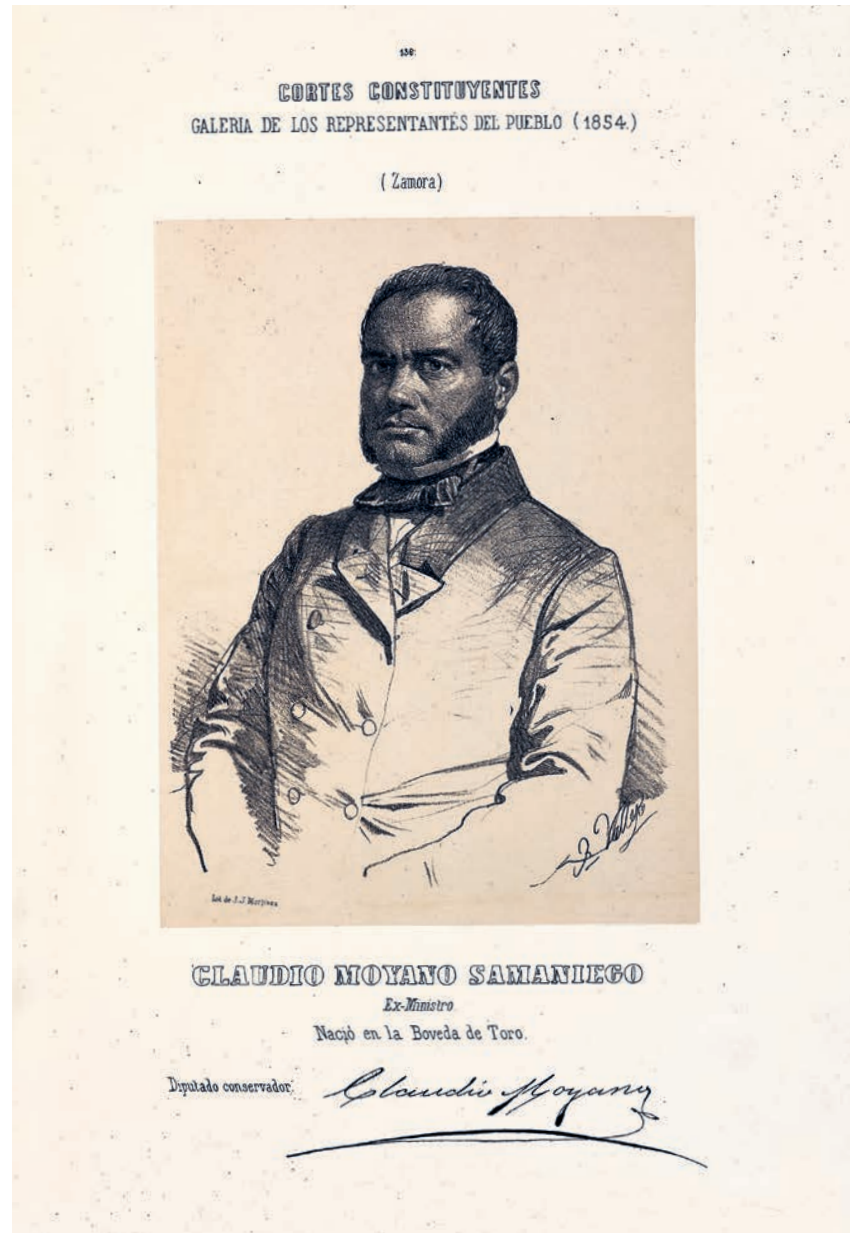
Paola Lo Cascio

Historiadora i politòloga.
Departament d'Història i
Arqueologia, Universitat
de Barcelona

Analitzar la història de l'escola pública a Barcelona, lluny del que pugui semblar, no és simplement reconstruir les vicissituds d'una política concreta en un lloc i en un moment determinats. En realitat pot ser un exercici útil per reconstruir un element central de la història contemporània com és l'extensió de l'educació al llarg del segle xx i la manera com es va fer a Espanya i a Catalunya. Es tracta, doncs, de rastrejar les diferents concepcions de quin havia de ser el paper de les institucions en un aspecte tan decisiu com és la capacitació cultural del gros de la població i, en definitiva, la construcció de ciutadania. En altres paraules, significa reflexionar entorn de les idees de societat i de democràcia que han anat desenvolupant al llarg del temps els actors polítics i institucionals.

L'assumpció de la responsabilitat de proveir d'una educació bàsica el conjunt de la població per part de les autoritats públiques fou un fruit relativament tardà de les revolucions liberals, i alhora en representà un aspecte crucial, fonamentalment per dos motius. En primer lloc, perquè es tractava d'una eina important a l'hora de reequilibrar les relacions de poder amb l'Església, que fins aquell moment havia estat pràcticament arreu la prestadora única de serveis educatius, amb tot el que això comporta en termes d'hegemonia cultural. I, en segon lloc, perquè l'escola havia de ser un mecanisme clau per a l'enfortiment dels nous estats nacions. Amb la significativa excepció de França —on aquest procés es va donar de manera pionera—, el gros de les legislacions europees va començar a recollir la idea que les autoritats públiques procedirien a assegurar l'escolarització de la població a partir de la segona meitat del segle XIX. Ho feren segons diferents models i intensitats, estant en els extrems el model alemany, centralitzat i fonamentalment estatal, i el model britànic, on mantingueren un paper essencial les institucions i xarxes locals (públiques i privades) comunitàries i on la intervenció pública mai no va deixar de tenir una funció complementària.

Fotografia pàgina anterior:
Mestra i grup de nens a l'escola
infantil per als fills de treballadores
de les fàbriques tèxtils de la
zona del Poble-sec i Sant Pau,
Barcelona. Detall. 1898-1902.
Ramon Faraudo Cortells, Arxiu
Fotogràfic de Barcelona

Retrat de Claudio Moyano, 1855.
J. Vallejo, Biblioteca Nacional de
España

En el cas espanyol, fou la llei Moyano la que va establir el primer sistema d'educació pública el 1857, sobre la base d'un projecte presentat el 1855, en ple bienni progressista. Tanmateix, l'ambició i l'abast de la nova legislació espanyola eren més aviat modestos. La llei buscava intervenir sobre els preocupants nivells d'analfabetisme al país i reglamentava el sistema en tres cicles: el de l'ensenyament primari, de 6 a 9 anys; el de l'ensenyament mitjà (magisteri i batxillerat) i el de l'ensenyament superior (les universitats). És important remarcar tres aspectes. En primer lloc, que la gratuïtat només estava prevista per a la primària i en cas que l'alumne no pogués pagar, amb la conseqüència que en tot cas l'escola continuaria reproduint les desigualtats socioeconòmiques. En segon lloc, que tant en la primària com en la secundària es deixava molta iniciativa als privats. I, en tercer lloc, que especialment l'ensenyament primari públic es confiava de facto a la iniciativa dels municipis, dels quals depenien aspectes tan importants com ara el salari dels docents o les instal·lacions. En aquest esquema, doncs, en el moment en què es feia un primer i tímid avenç cap a l'extensió de l'educació, la responsabilitat dels ajuntaments era enorme, en la mesura que eren els encarregats de proveir les condicions d'entrada al sistema educatiu per a les classes populars.

LES TRADICIONS DE L'ESCOLA PÚBLICA A BARCELONA, ENTRE L'AUTOORGANITZACIÓ I EL COMPROMÍS INSTITUCIONAL

A Barcelona, l'aposta decidida per la responsabilització de les institucions públiques en l'educació va tenir un llarg recorregut, i es pot dir que en bona part no es completà del tot des d'un punt de vista programàtic amb el debat sobre el Pressupost de Cultura de 1908, ni des d'un punt de vista pràctic durant la República.

Tanmateix, la reivindicació d'una democratització i desconfessionalització de l'educació tenia, a Barcelona, una llarga trajectòria dins i fora de la política institucional; sense anar més lluny, en les diferents articulacions de les institucions de sociabilitat vinculades al moviment obrer. En aquest sentit, a Catalunya la tradició de l'ateneisme obrer va avançar conjuntament amb la construcció de les organitzacions sindicals. Difoses a tot el territori català a partir de la dècada

dels cinquanta del segle XIX, a la ciutat de Barcelona van tenir una presència i una incidència molt i molt destacades. En el cas dels ateneus i de les escoles populars anarquistes, la majoria es vincularen també a tècniques educatives modernes, inspirades en les teories i pràctiques de l'escola racionalista —racionalitat científica, coeducació, bidireccionalitat de l'aprenentatge, contacte amb l'entorn—, el màxim exponent de la qual fou Francesc Ferrer i Guàrdia, fundador de l'Escola Moderna, que funcionà a Barcelona del 1901 al 1906. A més de la xarxa anarquista —o a vegades en juxtaposició amb ella—, es desenvoluparen tota una sèrie d'ateneus republicans i federals que també comptaven amb iniciatives educatives. El cas probablement més destacat fou el de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, fundat el 1902 després de la forta repressió de la vaga general d'aquell any.¹

A les iniciatives de la societat civil —alguns impulsors de les quals acabarien col·laborant amb les institucions municipals—, s'hi afegí l'impuls i la capacitat de lideratge intern al consistori barceloní d'Hermenegildo Giner de los Ríos, escollit regidor el 1903. Germà del fundador de la Institución Libre de Enseñanza, pedagog compromès amb les idees del krausisme reformista i catedràtic de psicologia, lògica i filosofia moral durant vint anys a l'Institut de Segon Ensenyament de Barcelona (1898-1918), des de la seva elecció com a regidor exercí una influència important en l'impuls d'un fort compromís de l'Ajuntament de Barcelona amb l'educació pública i la renovació pedagògica. Fou gràcies al seu compromís que l'Ajuntament posà en marxa projectes educatius molt ambiciosos a principi del segle XX. Sens dubte, però, el seu gran projecte fou el Pressupost de Cultura de l'Ajuntament de 1908, en el qual convergiren també els esforços de figures que havien destacat en la popularització de l'educació a la societat civil. El projecte de pressupost, analitzat a l'apartat següent, pot ser considerat com un document programàtic que marcara —encara que amb molts entrebancs— l'acció de l'Ajuntament pràcticament fins al final de la Guerra Civil.

1 F. AISA, *Una història de Barcelona. Ateneu Enciclopèdic Popular*, Barcelona, 2000.